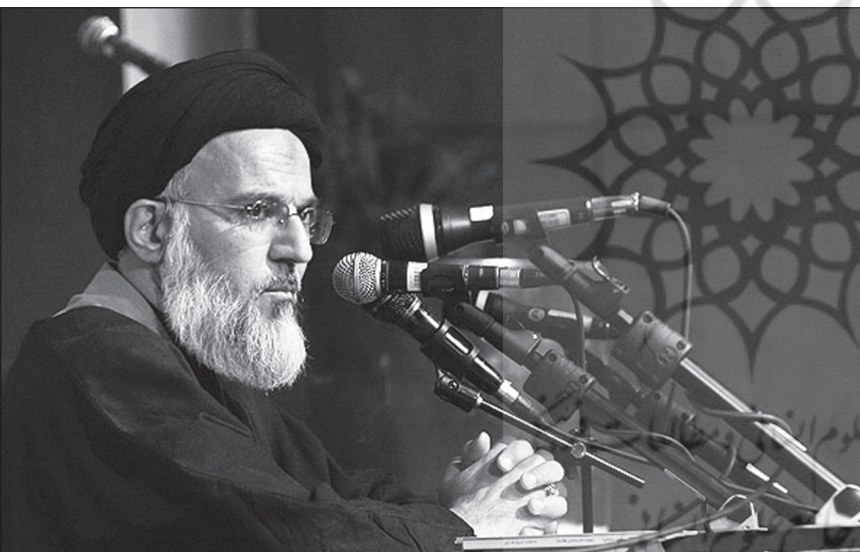

با حضور اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی در
تالار علامه امینی دانشگاه تهران بررسی شد

بررسی راهکارها و راهبردهای تحول در علوم انسانی

عبدالحسین توکلی طرقي

انقلاب اسلامی حرکتی است که از باطن آغاز شده و نویدبخش عصری نو در حیات بشری است. این انقلاب در برابر انقلابی قرار گرفته است که در حدود پنج قرن گذشته به وقوع پیوست و با رویکردی خاص به انسان، جهان، دین، تاریخ و ... می‌نگریست و توانست دنیای مدرن امروزی را صورت‌بندی نماید. دنیایی که علی‌رغم تصویرسازی‌های اتوپیایی معماران آن، هم‌اکنون خود را گرفتار پیچیده‌ترین و عمیق‌ترین مشکلات و رنج‌هایی می‌بیند که مبالغه نیست اگر بگوییم که چیزی کم از رنج‌های دوران ماقبل مدرن و قرون وسطایی خود ندارد. انقلاب اسلامی هرچند در زمان و مکانی خاص ظهور نمود، اما خاستگاهی الهی، انسانگرا و جهانشمول داشت که بازسازی جامعه اسلامی در ایران، بیداری اسلامی در دنیای اسلام و احیای معنویت توحیدی را در سطح جهانی پیگیری نموده و خواهد نمود.

طی نمودن روند انقلاب اسلامی به سمت تمدن نوین اسلامی نیازمند تلاشی ژرف و عمیق برای بازتعریف مفاهیم اساسی حیات بشری است. مفاهیمی همچون تاریخ، جامعه، انسان، فرهنگ، تمدن و ... بازتعریف مفاهیم اساسی، سپهر علمی جدیدی را خواهد گشود که نتیجه آن شکل‌گیری علوم انسانی اسلامی خواهد بود. در همین راستا، فرهنگستان علوم اسلامی قم با همکاری معاونت فرهنگی دانشگاه تهران و جمعی از اندیشمندان و صاحب‌نظران ایران اسلامی با هدف بررسی چپستی، چرایی و چگونگی تحول در علوم انسانی اقدام به برگزاری همایش تحول در علوم انسانی نمود. همزمانی این همایش با دهمین سالگرد ارتحال استاد فقید سیدمنیرالدین حسینی الهاشمی به عنوان یکی از پیشروان این عرصه از دیگر ویژگی‌های همایش فوق بود. صاحب‌نظران حاضر در این همایش علمی به بحث و تبادل نظر پیرامون موضوعات ضرورت تحول

در علوم انسانی، الزامات تمدن‌سازی اسلامی در حوزه علوم اسلامی، تأثیر تفقه دینی در تحول علوم انسانی، نسبت تحول علوم انسانی و دیگر علوم، موانع تحول در علوم انسانی و نقش نخبگان در تحول علوم انسانی و ... پرداختند که شرح ماقع آن را در زیر با هم می‌خوانیم:

ضرورت رونق فرهنگ مناظره

آیت‌الله محی‌الدین حائری شیرازی در همایش «تحول در علوم انسانی» که روز چهارشنبه - ۲۱ اردیبهشت - در تالار علامه امینی دانشگاه تهران برگزار شد طی سخنانی با گرامیداشت یاد و خاطره بنیانگذار فرهنگستان علوم اسلامی قم بر جایگاه علمی و معرفتی وی تأکید کرد و گفت: مرحوم منیرالدین حسینی از نعمت‌ها و از فرزندان خوب حوزه بودند که

رئیس پژوهشگاه علوم اسلامی قم تاکید کرد: معرفت‌شناسان معتقد هستند دین تنها در گردآوری نظریات علمی به ما کمک می‌کند ولی در داوری و ارتباط میان نظریه‌ها نقشی ندارند. آنها می‌گویند ما فاقد علم دینی هستیم. این در حالی است که در این نگرش باید به ناچار از قواعد ارزیابی علمی عبور کنیم. وی گفت: در این اندیشه معیار فقط به حد داوری بوده و بر همین مبنا علوم را ارزیابی کرده و به گردآوری آنها توجه نمی‌کنند.

میرباقری افزود: بحث ما در این همایش درباره افرادی است که به تحقق علم دینی اعتقاد دارند که این افراد را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد. بخشی از آنها مسأله‌محور بوده و به علوم انسانی معتقد هستند و برای دستیابی به علوم دینی مسأله محور عمل می‌کنند و مسایلی را که در علوم مطرح است مورد بررسی قرار می‌دهند که این همان رویکرد تهذیبی است. نامبرده بیان کرد: در رویکرد تهذیبی افراد بیشتر به دنبال تهذیب علم مدرن هستند و قبل از انقلاب اسلامی نیز متفکران بسیاری به شیوه مسأله‌محور معتقد بودند که البته موفقیت‌هایی را هم به دنبال داشتند. ولی این رویکرد به دنبال اصلاحات عمیق و بنیادی نبوده و تحول زیادی در علوم انسانی به وجود نمی‌آورد و دلیل آن، این است که علوم مدرن در ورای ظاهر خود، ساختاری بنیادی و پایه‌ای دارند که اول باید آنها را متحول کرد.

رئیس پژوهشگاه علوم انسانی رویکرد فلسفی را نگرش دیگری دانست که به اصلاح مبانی علوم می‌پردازد و افرادی که رویکرد را دنبال می‌کند همه معتقد به اصلاح علوم انسانی هستند.

وی یادآور شد: در این نگرش، اصلاح مبانی لایه‌های عمیق علوم انسانی بررسی می‌شوند و این نوع نگرش در میان نهادهای حوزوی و دانشگاهی ما طرفداران بسیاری دارد. همچنین برخی علاوه بر تحول زیربنایی علوم انسانی معتقد هستند که فضایی که علوم انسانی در آن شکل می‌گیرد نیز باید متحول شود و ما باید فضای تنفس معنوی را نوید دهیم تا بتوانیم به فضای قدسی دست یابیم.

پس از سخنرانی دبیر علمی همایش، حجت‌الاسلام علی‌اکبر صادقی رشاد گفت: فلسفه علوم انسانی در زمره فلسفه‌های مضاف به معرفت‌ها انگاشته می‌شود که به نحو فرانگر و عقلانی به مجموعه علوم انسانی می‌پردازد. وی ضمن اشاره به نظریه‌های گوناگون سنتی و کلاسیک راجع به طبقه‌بندی علم به تشریح طبقه‌بندی پیشنهادی خود در مورد علوم انسانی پرداخت و گفت: ماهیت و هویت هر علمی تحت تأثیر مجموعه‌ای از عناصر معرفتی و غیرمعرفتی است.

کدام علوم انسانی؟

حجت‌الاسلام رشاد بر نظریه تناسب ارکان ماهیت‌ساز علم در این طبقه‌بندی تاکید کرد و افزود: براساس این نظریه هیچ کدام از نظرات مشهور روش پذیرفته نیستند و الگوی پیشنهادی

پدران حوزه او را نشناختند. وی با اشاره به مناظرات علمی و دینی مرحوم حجت‌الاسلام حسینی با نمایندگان مکاتب مختلف بویژه کمونیست‌ها تاکید کرد: ریشه تحول در ایشان ورود به عالم مناظره است چیزی که امروز جای آن در کشور ما خالی است. امکان ندارد به تحول برسیم مگر این که مناظرات علمی داشته باشیم. ریشه پیدایش شخصیت‌های بزرگ فرهنگی و علمی تاریخ، فرهنگ مناظره است.

عضو مجلس خبرگان رهبری از مرحوم منیرالدین حسینی به عنوان الگوی عملی ایجاد تحول یاد کرد و ایمان و احساس مسوولیت را دو مؤلفه مهم در تحولات خواند و افزود: باید دانشمندان کافر عالم را به کشور دعوت کنیم و آنها حرف‌های خود را بزنند و ما به آنها پاسخ دهیم چون تنها از این راه به تحول در علوم انسانی دست خواهیم یافت همانطور که سیدمنیرالدین هرچه داشت از مناظره کسب کرد و ایشان الگوی عملی ما می‌تواند باشد.

امام جمعه سابق شیراز در ادامه به ماهیت علوم اشاره کرد و گفت: علوم تنها در حوزه دگربرداری کارایی دارند و در حوزه خودبازداری دستش خالی است اما علم دینی هم در خود بازداری و هم دگربرداری کارآمد است.

وی بر تفاوت علم تجربی و انسانی اشاره کرد و افزود: علم تجربی ریشه علمی دارد اما علوم انسانی بابتی دیگر است. از انسان چه می‌دانید که می‌خواهید در مورد جامعه انسانی جهت‌گیری کنید؟ بشر درباره انسان هیچ نمی‌داند. بشر در مقابل قلب عبد مؤمن چه دارد؟ خانه اصلی قلب عبد مؤمن است و کعبه مکت این خانه است و حرم اصلی انسانی دل انسان است.

آیت‌الله حائری شیرازی در پایان، حوادث اخیر در جهان اسلام را متأثر از تحولات فکری انسان‌ها و شرافت مثبت آزاداندیشی دانست و افزود: اگر ریشه تحولات انسان است این تحولات محدود به عالم تشیع و کل اسلام نیست و همه جهان را در بر خواهد گرفت. جهان سلطه تصور می‌کند که با ابزارهای کهنه - تهدید و تطمیع - می‌تواند تحول جدید را مدیریت کند که اگر می‌توانستند شاه این کار را کرده بود.

تغییرات ساختاری علوم مدرن

در ادامه، دبیر علمی همایش تحول در علوم انسانی گفت: فلسفه اسلامی نمی‌تواند تمام سؤالات علوم جدید را جوابگو باشد و ما نیازمند حکمت عامی هستیم که پاسخ تمام سؤالات علوم جدید را بدهد. حجت‌الاسلام سیدمحمد مهدی میرباقری تصریح کرد: رویکرد خاص فلسفه اسلامی در علم تأثیرگذار است. ولی اگر ما به دنبال فلسفه اسلامی هستیم باید به علوم انسانی روی بیاوریم.

وی گفت: تحول در علوم انسانی در بین افرادی که طرفدار این دین قدسی هستند مشاهده می‌شود ولی برخی به علوم دینی اعتقاد ندارند و با مغلطه سعی در نفی آن دارند.

آیت‌الله حائری شیرازی: علم دینی در حوزه‌های خودبازداری و دگربرداری کارآمد است.

رئیس پژوهشگاه علوم اسلامی قم: ما باید فضای تنفس معنوی را نوید دهیم تا بتوانیم به فضای قدسی دست یابیم.

درخشان روابط اجتماعی و تنظیم امور سیاسی اجتماعی یک نظام اسلامی را با یک نظام غیراسلامی کاملاً متفاوت دانست و متذکر شد: اگر با تکیه بر موازین الهی در چارچوب ارزش‌های اسلامی به دنبال تشخیص ابعاد موضوع رفتاری انسان‌ها در همه ابعاد علوم انسانی و در جوامع بشری باشیم، باید بر تکیه بر تعبد و اعتقادات بیاندیشیم که در این صورت نکاتی برای ما نمایان می‌شود که در موارد دیگر شاهد آن نباشیم.

این استاد دانشگاه امام صادق^(ع) با بیان این که جنبه‌های کلیدی موضوعات و علوم فقط برای افرادی ظاهر می‌شود که الهی فکر می‌کنند، گفت: در غیر این صورت اگر تنها مسایل

ما براساس تناسب ارکان سازنده علم و در عین حال در میان این ارکان یک رکن نقطه ثقل معرفتی آن دانش را تشکیل می‌دهد.

وی جامعیت، مانعیت و جهت‌مندی را سه شرط طبقه‌بندی منطقی علوم خواند و گفت: کاملترین روش برای طبقه‌بندی علوم شیوه‌ای است که شاخه‌های علوم را با لحاظ اشتراکات و افتراقات از همه نقطه‌نظرات دسته‌بندی کند. نکته دیگر این که مسأله وحدت و تمایز علم و طبقه‌بندی علوم از فروع ماهیت پژوهش و هویت‌شناسی علوم است و این طبقه‌بندی پیشنهادی این دو مسأله را در نظر می‌گیرد.

رئیس پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی تصریح کرد: در طبقه‌بندی علوم و نیز علوم انسانی باید مشخص شود کدام علوم انسانی؟ آیا علوم انسانی محقق و موجود یا علوم انسانی اسلامی که بنا است پدید آید؟ الگوهای گوناگون موجود، گاه برجسته‌سازی یک یا چند عناصر و گاه، بستگی به محوریت یکی از آنها پدید آمده‌اند برای همین دارای نقطه‌های ضعف بسیار هستند.

وی در توضیح الگوی پیشنهادی خود گفت: این الگوی پیشنهادی براساس طبقه‌بندی احکام وجود شناختی و معرفت‌شناختی نیز احکام با یابی و شایایی معطوف به ساحات گوناگون تعلق افعال جوانحی و جوارحی آدمی صورت گرفته است. انسان لاجرم در علوم انسانی محور است، این را به عنوان مقام ثانوی می‌پذیرم شاید اگر نگاه محض به اسلام داشتیم این گونه نمی‌گفتیم. چون زادگاه این اصلاح سکولار و مبتنی بر اومانیزم است که آنها انسان را خود بنیان می‌دانند در حالی که ما انسان را خدا بنیاد می‌دانیم. حجت‌الاسلام رشاد در پایان با بیان این که در مواجهه انسان با پدیده‌های مختلف چهار دسته حکم فلسفی، علمی، حقوقی و اخلاقی داریم گفت: الگوی پیشنهادی در عین تأثیرپذیری از وضعیت جاری علوم انسانی و همچنین برخورداری قابلیت کافی در جهت بازچینش و صورت‌بندی رشته‌های موجود، یک الگوی پیشینی و ناظر به صورت و وضعیت مطلوب است.

قرن ۲۱، دوران سرگردانی

از دیگر سخنرانان این نشست، دکتر مسعود درخشان بود که سخن خود را چنین آغاز کرد: علم حقیقی علمی است که در مسیر واقعیت حرکت می‌کند که جز با تکیه بر مبانی اسلام این امر تحقق نمی‌پذیرد.

این استاد اقتصاد خاطر نشان کرد: ما نیازمند تأسیس علوم انسانی اسلامی هستیم که بعد از انقلاب اسلامی نیز در این خصوص برنامه‌هایی برگزار شده است، ولی به دلیل عظیم بودن حجم آن به مکان و زمان بیشتری نیاز داریم.

وی افزود: اگر علوم انسانی را به صورت اجمالی بررسی کنیم باید گفت این علوم مطالعه رفتار انسان در جامعه است. در این خصوص رفتار یک فرد غیرالهی با کسی که به اصول اسلام معتقد است کاملاً متفاوت خواهد بود.

مادی را در نظر داشته باشیم اثرات مخربی به بار خواهد آمد، مثلاً نظامی مانند آمریکا را اگر بخواهیم فقط از نظر زیست‌محیطی در نظر بگیریم خواهیم دید که به خاطر منافع مادی خود، جهان را به مخاطره انداخته و باعث آلودگی‌های بسیاری در محیط‌زیست شده است.

وی گفت: اگر در قرن بیستم به پیش‌بینی کردن علم دست یافتیم، رشد علوم غیردینی نشان می‌دهد که قرن ۲۱ دوران سرگردانی خواهد بود و این قرن با نگرانی و عدم قاطعیت‌ها همراه خواهد بود که این امر ناشی از تفکر در فضای غیرالهی است.

درخشان با بیان این که اسلام نقش تعیین‌کننده‌ای در جریان اطلاعات و فضای محیطی دارد، یادآوری کرد: دین شامل تمام ادیان توحیدی است که البته به طور کامل تنها در دین اسلام ظاهر شده است.

وی همچنین افزود: در جریان اطلاعات و فضاهای محیطی، دولت‌ها نقش به‌سزایی را ایفا می‌کنند و دانشگاه‌ها نیز می‌توانند در کنار دولت‌ها نقش مؤثری داشته باشند.

استاد دانشگاه امام صادق^(ع) با تأکید بر این که شاخص اطلاعات، آمار و اندازه‌گیری پدیده‌هایی هستند که ارزش دارند

دکتر کچوبیان: جهان انسانی یک جهان ناتمامی است و حقیقت انسانی اگر هم قابل شناسایی باشد برای عقل انسانی قابل درک نیست و تنها از عهده انبیاء الهی و وحی برمی‌آید. بنابراین امکانی برای عقل وجود ندارد که درک کلی از جامعه انسانی به دست دهد.

و در نظامی تبیین می‌شود که مبنای آن براساس شاخص‌های الهی و غیرالهی شکل می‌گیرد، خاطر نشان کرد: این شاخص‌ها همه ریشه غیرالهی دارند چون بر مبنای اصول غیرالهی شکل گرفته‌اند، ولی در کشور ما برای داشتن الگوی اسلامی این گونه شاخص‌ها نیاز به عملکرد جدی داریم که البته نقش حکومت‌ها به عنوان ابزارهای تحقق این مبنای نقش کلیدی محسوب می‌شوند که کلیدی‌ترین مفهوم در فضای علوم انسانی و تنظیم الگوها و اجرای آنها را بر عهده دارند.

میزگرد علمی

صبح روز چهارشنبه - ۲۱ اردیبهشت ماه سالجاری - در ادامه برنامه‌های همایش یک روزه تحول در علوم انسانی، میزگرد علمی تحت عنوان «نقش عقل نظری در رشد علوم انسانی» با حضور دکتر کچوییان، دکتر پارسانیا و دکتر برنجکار تشکیل شد.

حجت‌الاسلام والمسلمین حمید پارسانیا در این میزگرد اظهار کرد: با توجه به عنوان بحث باید گفت که نقش عقل نظری در رشد علوم انسانی مبتنی بر این است که ما چه تعریفی از عقل نظری داشته باشیم و بدانیم که تعاریفات مختلف در این امر نقش دارد.

وی ادامه داد: ما باید بدانیم که آیا مفهوم مشترکی بین این الفاظ وجود دارد و در دین نیز چه تعریف و نقشی برای آن تعریف شده است و آیا چنین تعریف و نقشی برای آن لحاظ شده است.

این استاد حوزه و دانشگاه سپس افزود: ما در رویکردی نسبت به عقل نظری و عقل عملی، عقل نظری را در برابر عقل عملی به کار می‌بریم که بنابراین رویکرد عقل نظری در مورد هست‌ها و عقل عملی در مورد بایسته‌ها صحبت می‌کند که البته تعریف دیگری نیز در این زمینه می‌تواند وجود داشته

باشد. پارسانیا با بیان این که عقل نظری را در برابر عقل عملی در نظر بگیریم؛ عقل نظری، عقل تجریدی خواهد بود، اضافه کرد: همچنین ما باید بدانیم که علوم انسانی چیست و آیا علوم انسانی معادلی برای هیومنیزم است و آیا در برابر علوم تجربی قرار دارد؟

وی گفت: مدت‌ها بود که بنا بر تأثیر عقل تجربی در حوزه علوم انسانی درصدد بودند تا علوم انسانی را با نگاهی تجربی، تحلیل و بررسی نمایند که پس از آن گفته شد، علوم انسانی جزو تفهومات است و در ادامه نیز در این زمینه از عقل انتقادی صحبت شد.

این استاد دانشگاه اظهار داشت: ما علوم انسانی داریم و بنابراین نکته انسانیات معنای درستی برای هیومنیزم نیست. پارسانیا افزود: علم انسانی در مورد هست‌هایی که با اراده انسان انجام می‌شوند صحبت می‌کنند و از جمله مواردی که علوم انسانی در آن وارد می‌شود حوزه تفهم در عقل استنباطی است.

وی بنا بر تعریفی که از بحث فوق ارائه داد چنین نتیجه‌گیری کرد: عقل تجربی می‌تواند ابعاد آزمون‌پذیر زندگی آدمی را بررسی نماید و مابقی توسط عقل نظری بررسی شود و نیز می‌توان گفت که بخشی از عقل نظری نیز می‌تواند حوزه متافیزیکی را که از جمله مبادی علوم انسانی است، به بحث بنشیند.

در این نشست، کچوییان عضو هیأت علمی جامعه‌شناسی دانشگاه تهران با بیان این که ظاهراً محل اختلاف در وجود اجماع در معنای عقل نظری و عملی وجود ندارد، افزود: سؤال این است عقلی که قابلیت و توانایی شناخت کلیات را دارد و به همان اندازه که موج شناخت عقل نظری می‌شود، کدام معنا از عقل است؟ وی خاطر نشان کرد، از بدو تأسیس دانش‌ها، تقسیمات به دو قسم حکمت عملی و نظری بود که در جهان مدرن این تقسیم‌بندی به هم زده شد و علم تجربی در مقابل علم فلسفه مطرح شد، یعنی دانش عملی را تبدیل به دانش نظری کردند.

این استاد دانشگاه با بیان این که اگر قرار است عقل نظری شناختی به دست دهد باید به دنبال دانش‌های نظری برویم، افزود: جهان انسانی یک جهان ناتمامی است و حقیقت انسانی اگر هم قابل شناسایی باشد برای عقل انسانی قابل درک نیست و تنها از عهده انبیاء الهی و وحی برمی‌آید. بنابراین امکانی برای عقل وجود ندارد که درک کلی از جامعه انسانی به دست دهد. در ادامه این نشست، حجت‌الاسلام والمسلمین برنجکار با اشاره به این که اهمیت علوم انسانی از آن جاست که انقلاب اسلامی تمدن جدیدی به نام تمدن اسلامی ایجاد کرده است از علوم انسانی به عنوان شکل‌دهنده یک تمدن جدید یاد کرد که باید بیش از پیش مورد توجه قرار بگیرد.

وی تأکید کرد که در بررسی عقل نظری و تأثیر آن در علم انسانی لازم است نگاهی به عقلی که در تمدن غرب مدرن

**حجت‌الاسلام
والمسلمین غروی‌ان؛
عضو هیأت علمی جامعه
المصطفی: در بحث
تحول علوم انسانی، باید
قدم به قدم پیش برویم
و ادبیات‌مان را از قرآن
و روایات استخراج کنیم
و نگاه جدیدی به بحث
انسان‌شناسی داشته
باشیم.**

روش‌ها و نظریه‌های علمی خواند و ادامه داد: در الگوی جامع تحول علوم انسانی آثار جامعه‌سازی اسلامی، سازمان‌سازی اسلامی و انسان‌سازی اسلامی مورد بحث قرار می‌گیرد.

عضو هیأت علمی فرهنگستان علوم انسانی قم سازماندهی تحول در علوم انسانی در کوتاه‌مدت را به منظور اجرای سیاست‌های راهبردی به شرح زیر برشمرد: ۱- ایجاد ارتباط و پیوند مناسب بین مراکز تولید عرضه و بهره‌بردار از علم همانند پژوهشگاهها، حوزه‌های علمیه و بنگاههاست، ۲- ایجاد فرهنگ علم‌ورزی و ابتکار در خانه و مدرسه، ۳- اصلاح ساختار مدیریت مراکز پژوهشی از طریق تولید محورشدن ساختار اداری، انتخاب مدیران غیرسیاسی و غیراقتصادی که از استقلال فکری و فرهنگی لازم برخوردار باشند، ۴- اعمال نظارت بر نتایج دستگاههای پژوهشی، ۵- حذف یا ادغام نهادهای علمی هم‌عرض، ۶- درگیر نشدن نیروها و استعدادها علمی و پژوهشی به مسایل اجرایی، ۷- تقویت و استفاده مناسب از نشریات تخصصی در جهت توزیع علم و اطلاع‌رسانی بهنگام.

وی سپس سازماندهی میان‌مدت را این‌گونه بیان کرد: ۱- نظارت، هدایت و حمایت نهادهای تولید علم توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی و مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۲- ایجاد ارتباط فعال با مراکز علمی جهان اسلام و جهان، با تقسیم کار بین مراکز داخلی و مشخص شدن مراکز یا افراد خارجی مرتبط با آنها، ۳- تقسیم مسوولیت بین نهادهای علمی به گونه‌ای که به شکل منظومه هماهنگ، مجموعه نیازهای علمی کشور را سامان دهند، ۴- ایجاد ارتباط علمی فعال و سازنده بین قله‌های علمی هم‌عرض در رشته‌های مختلف، ۵- سازماندهی اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی از طریق رسانه ملی، جراید و شبکه‌های اطلاع‌رسانی، ۶- نهادینه شدن ارتباط عالمان با مدیران.

وی با اظهار این که سازماندهی درازمدت تحول علوم

حاکم است و مقایسه آن با نگاهی به تفکر غرب قدیم یعنی یونان داشته باشیم.

این استاد دانشگاه با شرح این که در تمدن جدید غرب تفکر خاصی درباره عقل، حاکم است، گفت: دیوید هیوم که بیشترین تأثیرگذاری را در این تفکر داشته است، نقش عقل نظری را در کشف حقایق انکار می‌کند و حس تجربه را جایگزین آن می‌کند و عملاً عقل عملی را نیز انکار می‌کند و تنها عقل ابزاری که در خدمت امیال نفسانی است با استفاده از قدرت حس و تجربه مطرح می‌کند.

برنجکار یادآور شد: در تفکر غرب قدیم یا همان تفکر یونانی، عقل نظری و عملی مورد قبول است اما عقلی که آنها مد نظر داشتند، انتزاعی بود.

رئیس پردیس قم دانشگاه تهران با تأکید بر این که اگر عقل نظری را از عقل عملی و این دو را از وحی جدا کنیم به جایی نمی‌رسیم، تصریح کرد: عقلی که به عنوان عقل نظری مطرح می‌کنیم نه عقل ابزاری است و نه عقل انتزاعی، ما از علوم انسانی، علمی را می‌خواهیم که ما را به واقعیت برساند و این عقل البته محتاج به عقل عملی است. نامبرده در پایان به صراحت گفت: عقل نظری و عقل عملی و وحی و اراده به تنهایی نمی‌توانند به نتیجه برسند، اما در یک تعامل می‌توانند کمک کنند تا علوم اسلامی را شکل دهیم.

چگونگی سازماندهی تحول در علوم انسانی

موضوع «الگو و راهبرد تحول در علوم انسانی» عنوان بحث حجت‌الاسلام والمسلمین علیرضا پیروزمند از دیگر سخنرانان این نشست بود که نطق خود را بدان اختصاص داد. وی الگوی جامع تحول در علوم انسانی را در مراحل تولید، عرضه و بهره‌وری علوم انسانی دانست و سطوح آن را مبانی،

حجت‌الاسلام رشاد:
زادگاه اصطلاح علوم
انسانی، سکولار و مبتنی
بر اومانیزم است. غرب
انسان را خودبنیان
معرفی می‌کند اما
اسلام انسان را خدایبنیاد
می‌شناسد.

که جزیی از یک کل است بدون هستی‌شناسی محقق نمی‌شود و هستی‌شناسی همان فلسفه است.

غرویان همچنین با اشاره به تحقیق خود با استفاده از آیه‌ای از قرآن کریم در ارتباط با منحصر نبودن اصالت با وجود و ماهیت گفت: در بحث اصالت اشراقیون قائل به اصالت ماهیت هستند، ملاصدرا منشاء اثر و اصالت در اشیاء را در وجود می‌داند و این یک نزاع اساسی منفرجه حقیقی شده است، اما وقتی به آیه «سبحان الذی بیده ملکوت کل شیء» مراجعه می‌کنیم می‌بینیم این مناقشه منحصر به وجود و ماهیت نیست و خداوند از کلمه ملکوت استفاده می‌کند نه وجود و ماهیت. لذا باید ادبیات‌مان در بحث اصالت وجود و ماهیت ادبیات قرآنی باشد. غرویان تصریح کرد: از نظر قرآن کریم اصالت نه با ماهیت است و نه با وجود، بلکه اصالت با ملکوت اشیاء است.

این استاد حوزه علمیه خاطر نشان کرد: در بحث تحول علوم انسانی نیز باید قدم به قدم پیش برویم و نگاه جدیدی به بحث انسان‌شناسی داشته باشیم.

استدلال و عقلانیت

دکتر سعید زبیاکلام نیز در همایش تحول در علوم انسانی، تأملات قرآنی و سؤالات خود را در این ارتباط تحت عنوان «عقل، استدلال و عقلانیت» ارائه کرد.

وی با قرائت متن آیات ۱۴ و ۱۵ سوره عنکبوت خاطر نشان کرد: چرا خداوند بر نبی خود دلایل مناقشه‌ناپذیر، متقن و مستحکم نازل نکرد تا او قوم خود را به راه راست دعوت کرد و دلایلی که قوم نوح در مقابل آن جز ایمان آوردن چاره‌ای نداشته باشند. چرا خداوند چنین دلایلی را بر پیامبرش نفرستاد و چرا حضرت حق به جای اقامه دلایل متقن و مجاب‌کننده برای اهل عالم، کشتی نوح را به منزله غایتی ارائه داد.

این پژوهشگر و استاد دانشگاه اضافه کرد: آیا اساساً دلایل مناقشه‌ناپذیر، مستحکم مجاب‌کننده همه بنی آدم وجود دارد؟ آیا مناقشه‌ناپذیر اتقان و ایجاب‌آوری ویژگی‌هایی نیستند که انسان را درگیر می‌کنند؟ آیا جا ندارد بپرسیم خلل‌ناپذیری و مستحکم و متقن بودن دلایل برای چه کسی و با چه چارچوب ارزشی دیده شده است؟

رئیس گروه فلسفه علم دانشگاه امیرکبیر همچنین با قرائت آیه ۱۳ سوره مؤمنون مبنی بر این که خداوند می‌فرماید آیات او را جز آن که بازگشت کند، یادآور نمی‌شود، به ذکر پرسش‌هایی در این ارتباط پرداخت و گفت: چرا یادآوری آیات الهی منوط به بازگشت انسان شده است و منوط به تعقل نشده است؟ آیا روشن نیست بسیاری از انسان‌هایی که آیات او را می‌بینند ولی یادآور نمی‌شوند؟ و چه بسیار کم‌اند مسلمانانی که آیات او را می‌بینند و یادآور می‌شوند و چه بسیاری از کسانی که آیات او را نمی‌بینند و بر ایمانشان افزوده می‌شود؟ وقتی می‌گوییم تعقل یا اندیشه می‌کنیم، روشن است چه می‌کنیم؟ آیا فیلسوفان اسلامی معاصر که به بحث تعقل پرداخته‌اند موازینی وجود دارد که اقوام بشری متوسل به آرای فیلسوفان شوند؟ وی ادامه داد:

انسانی شامل تأسیس و مسوولیت‌پذیری مراکز تحقیقات بنیادین (در حوزه و دانشگاه) در ارتباط با نوآوری در مبانی و روش‌های تولید علم و نهادینه شدن تعامل علمی حوزه، دانشگاه و قوای اجرایی با یکدیگر و مراکز علمی دنیای اسلام زیر نظر کارگروه تحول علوم انسانی است، عنوان کرد: ایجاد بالندگی هدفمند در همه رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی، مستند نمودن چگونگی تحول به الگوی منطقی از پیش طراحی شده و ایجاد ارتباط فعال، هماهنگ و هدفمند بین حوزه، دانشگاه و دستگاه‌های اجرایی از جمله اهدافی بود که آن را توضیح دادم.

لزوم بازتعریفی از انسان‌شناسی

سخنران دیگر حجت‌الاسلام والمسلمین محسن غرویان بود که با ارائه سخنان خود تحت عنوان «بایسته‌های تحول در فلسفه اسلامی» به نظریات مختلف فیلسوفانی همچون فارابی، ملاصدرا، ابن‌سینا و شیخ اشراق در ارتباط با بحث اصالت وجود و ماهیت اشاره کرد و گفت: گاهی از یک چرخه در ساخت علم و اندیشه تحولی انجام شده و از آن جا که در غیر از بدیهیات امکان تحول همیشه وجود دارد، نباید فضایی ایجاد کنیم که امکان ندارد غیر از آن جهت تحولی ایجاد شود.

غرویان تأکید کرد، در تحول علوم انسانی باید مقداری جرأت و جسارت داشته باشیم، همچنین باید ادبیات تحول‌آمیز را از متون دینی خود استخراج کنیم و آنها را از منظر دین طراحی نماییم.

این عضو هیأت علمی جامعه المصطفی با اشاره به این که بایستی به فکر این باشیم که در باب علوم انسانی نیز راه برای کشف زوایای جدید و به نقد گذاشتن آنها باز است، تصریح کرد: برای تحول در علوم انسانی از دیدگاه اسلام باید سراغ انسان‌شناسی برویم زیرا تحول در علوم انسانی بدون نگاه جدید به انسان امکان‌پذیر نیست. وی خاطر نشان کرد: انسان‌شناسی

حجت‌الاسلام

غرویان: باید ادبیات‌مان در بحث اصالت وجود و ماهیت ادبیات قرآنی باشد. از نظر قرآن کریم اصالت نه با ماهیت است و نه با وجود، بلکه اصالت با ملکوت اشیاء است.

دیگر علوم بهره برده‌اند که از آن جمله می‌توان به امور حسبیه اشاره کرد.

توجه به فلسفه سیاسی

آخرین سخنران این همایش یک روزه جمیله علم‌الهدی استاد دانشگاه شهید بهشتی بود که تحت عنوان «تأثیر گذاری عقل عملی در رشد علوم انسانی» سخن گفت و ضمن اشاره به سیر رشد علوم انسانی در عصر حاضر یادآور شد: پیدایش و رشد علم انسانی در عصر حاضر در یک فضای خاص فلسفی شکل گرفت و پس از رشد این علوم، علوم تجربی طبیعی و سپس علوم انسانی رشد یافت.

وی با بیان این که در ادامه سیر تطور علوم انسانی در عصر حاضر با پیدایش ذهن به جای عقل نظری فضا برای اخلاق بسیار تنگ شد، ادامه داد: در نهایت این سیر به جایی رسید که بشر معاصر به عقل نظری تنها در حوزه فیزیکی اتکا کرده و حوزه‌های دیگر را رها کند.

این استاد دانشگاه افزود: مطالعات علوم انسانی هم‌اکنون به مطالعات نیازسنجی گرایش یافته‌اند و این مطالعات نیز معطوف به الگویی کامل شده است که وظیفه آن، تبیین اطلاعاتی است که بهترین شاخص‌ها را در حوزه‌های گوناگون به دست می‌دهد.

وی در بخش دیگری از سخنان خود تاکید کرد: برای تحول در علوم انسانی ما به تغییر غایت‌ها به جای تغییر در مبادی نیازمندیم و باید جامعه و وضعیت مطلوب مطرح در علوم انسانی را مورد بررسی قرار دهیم. علم‌الهدی با اظهار این مطلب که علوم انسانی در فضای خلاء به وجود نمی‌آید بلکه در فضای اجتماعی ایجاد می‌شود، متذکر شد که ما باید به فلسفه سیاسی توجه کنیم زیرا عقل عملی با فلسفه سیاسی مدت‌هاست که هدایت می‌شود.

استاد دانشگاه شهید بهشتی ابراز عقیده کرد که اگر فلسفه انقلاب اسلامی به دانشگاه‌های ما نرسد و دانشگاه‌های ما نیز نتوانند آن را هضم کند همواره دانشگاه‌های ما به فلسفه انقلاب فرانسه متعهد خواهند بود و بدین ترتیب هیچ تحولی در علوم انسانی ما به وقوع نخواهد پیوست.

علم‌الهدی با بیان این که ما به درستی پیام امام خمینی (ع) را در انقلاب اسلامی دریافت نکرده‌ایم، گفت: ما بیشتر به تغییرات سطحی و کم‌بنیاد توجه کرده‌ایم.

به گزارش خبرنگار ما، این همایش علمی که با هدف تقویت همکاری و پیوند میان حوزه و دانشگاه در زمینه علوم انسانی و تحولات آن به دنبال است با برگزاری ۱۵ پیش همایش مرتبط با تحول علوم انسانی در دانشگاه‌های کشور تدارک یافته است برگزاری میزگردهای علمی، توزیع کتابچه‌های صاحب‌نظران مطرح علوم انسانی کشور در مورد لزوم تحول در این حوزه و معرفی مقالات برتر نیز از برنامه‌های این همایش یکروزه بود.

آیا برای تشخیص عقلانی بودن رأی و باور فیلسوفان متوسل به چه موازینی می‌شوند؟ آیا عقلانیت نشانی هنجاری است که معدودی از بنی آدم به هر آن چه مطلوب اوست الصاق می‌کنند؟ و فقط هنگامی آن را انجام می‌دهد که سایر آدم را مخاطب قرار می‌دهد؟

جایگاه فقه در اداره زندگی بشر

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدجواد ارسطو چهارمین سخنران عصر این همایش بود که درباره نقش فقه در تحول علوم انسانی بیاناتی ایراد کرد.

رئیس دانشگاه باقرالعلوم (ع) گفت: فقه علمی تئوری پرداز برای اداره زندگی انسان است و وقتی این امر به درستی انجام می‌شود که فقه در راستای هدف خلقت انسان قرار گیرد که این هدف نیز همان عبادت و معرفت خداوند متعال و آزاد شدن از ارزش‌های غیرالهی است.

وی با طرح این سؤال که حال باید دید که ما چه راهکارهایی را می‌توانیم به منظور شکوفایی فقه تئوری پرداز ارائه بدهیم، گفت: در همین نکته است که رابطه فقه با علوم انسانی مشخص می‌شود.

ارسطو افزود: اولین موردی که باید به منظور شکوفایی فقه تئوری پرداز به آن توجه داشته باشیم، خارج شدن فقه از حصار تنگ فقه فردی است، زیرا موضوع فقه تنها افعال مکلف به عنوان اشخاص حقیقی نیست بلکه اشخاص حقوقی را نیز دربرمی‌گیرد و این دو گروه هم دارای حیثیت اجتماعی هستند که آنها را نیز می‌توان از زوایای اقتصادی، فرهنگی و ... مورد بررسی قرار داد و به این ترتیب ما می‌توانیم فقه اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، روان شناسی و ... داشته باشیم.

رئیس دانشگاه باقرالعلوم (ع) گفت: نکته دیگری که در مورد ارائه راهکار برای شکوفایی فقه تئوری پرداز باید مد نظر داشته باشیم این است که «توجه به نقش مصلحت در فقه غیرفردی است» و این نکته از محورهای فقه غیرفردی است.

وی با اشاره به بحث ولایت گفت: ما همچنین باید بدانیم که ولایت «قیمومیت» نیست بلکه عبارت است از اداره یک شخص یا جامعه به منظور تأمین مصالح آنان و به طور خلاصه ولایت یعنی مدیریت تأمین مصالح عمومی و بدین ترتیب فقه برای تشخیص مصلحت نیازمند بهره‌مندی از علوم دیگر است. ارسطو تشخیص مصلحت یک جامعه را مهم تلقی کرد و اداره آن را از منظر اسلام بر عهده شخص افضل و نه تنها اعلم دانست. در این رابطه، وی گفت: در روایات است که هر کسی مقدم بر مسلمانان شود در حالی که بداند در میان ایشان کسی است که افضل از اوست، وی به خدا و رسول خیانت کرده است. وی در ادامه بحث خود، توجه به مقاصد شریعت را از موارد دیگری ذکر کرد که باعث شکوفایی فقه تئوری پرداز می‌شود.

وی اظهار کرد: ما باید بدانیم در مواردی متعددی فقهای شیعه برای تعیین مصداقی چون عدالت، برابری و آزادی از

**حجت‌الاسلام
والمسلمین محمدجواد
ارسطو؛ رئیس دانشگاه
باقرالعلوم (ع). فقه برای
تشخیص مصلحت
نیازمند بهره‌مندی از
علوم دیگر است.**

**جمیله علم‌الهدی؛ استاد
دانشگاه شهید
بهشتی؛ اگر فلسفه انقلاب
اسلامی به دانشگاه‌های
ما نرسد و دانشگاه‌های
ما نیز نتواند آن را
هضم کند همواره
دانشگاه‌های ما به فلسفه
انقلاب فرانسه متعهد
خواهند بود**